

Критика – Ана Митућ Стошић

МОТИВСКА АНАЛИЗА САДРЖАЈА...

(*Зидање амбиса*, Бранислав Јанковић, Лагуна, Београд, 2021)

Бранислав Јанковић, аутор бестселера Сузе Светог Николе и других популарних и награђиваних романа, радио драма, прича и песама, уредник и приређивач, заступљен у антологијама, писац позоришних представа и сценариста, 2021. године наставио је своју плодоносна књижевну продукцију у препознатљивом маниру, романом *Зидање амбиса*.

И овај роман, као и претходни Јанковићеви романи, као потку приче садржи историјске чињенице које су мање или више познате, а које аутор допричава, осветљава из сопственог угла посматрања и схватања мање познатих детаља. Наиме, свима нам је познат манастир Високи Дечани. Такође, знамо и за фрањевачког опата фра Виту Трифунова Чучу, архитекту и неимара овог манастирског здања. У тексту је имплементиран и сам краљ Стефан Душан, ктитор манастира, док је од потписа клесара Срђа, скривеног високо на капители једног стуба цркве, изграђен један од носећих стубова романа. О трећем учеснику изградње, бунарцији Видоју нема поузданих историјских података; он је човек из народа.

Роман садржи деветнаест појављивања тројице јунака који су сплетом околности упућени једни на

друге, делују за исту ствар, а долазе из различитих провенијенција, са другачијим погледима на свет, људе и са различитом вером у Бога или богове. Свако поглавље насловљено је именима ових јунака: Видоје, Срђ, фра Вита, да би се роман завршио Срђевим појављивањем, тачније, песмом за Ирину. С тим у вези читава се улога песме и уопште лиричности у наратији, као и први споредни мотив романа, а то је љубав. Наслов Зидане амбиса је оксиморонска, али још више метафорична синтагма чије значење подразумева, између осталог, а можда и пре свега — љубав, али и све остало што прати изградњу манастира, а то су несреће, болест и унутрашњи свет сваког јунака.

Јунаци се сами осветљавају сопственим говором, размишљањем и поступцима, али о њима говоре и други те напослетку читалац интимно и емотивно разуме њихове положаје и улогу у делу. Видоје паганин, фра Вита католик и Срђ православца потичу из различитих крајева: Видоје из околине Пећи, из села Дечани, фра Вита из Котора, а клесар и песник Срђ долази из манастира Хиландар на Светој Гори. Међутим, упркос разликама постају браћа уједињена око истог циља — уништити страшног невидљивог непријатеља оличеног у сенци зла и болести која их је снашла, а узрок је грех.

У карактеризацији јунака, као и у самом концепту приче, уочава се контраст између добра и зла, светлости и таме, радости и туге, вере и осећаја грешности. Страх и сумња су најчешћи покретачи њиховог деловања те они предузимају акције у складу са својим уверењима. У тој борби савладавања нечистих сила помаже им њихова

вера оваплоћена у жељи за победом светлости душе над тамом која их је окружила.

Тема романа – паљење цркве и затрпавање бунара и изнова изградња цркве и копање бунара – изнедрила је бројне мотиве уткане у структуру ове приче те понекад као сенка остаје пред љубављу, страховима и борбом добра и зла, сумњом, осветом и искушењима која се убрзано превазилазе до самог краја, када је божја правда задовољена. Морало је доћи до жртава и губитака у апсурду света који је приказан. Наиме, ови и други мотиви, заједно са главним мотивом амбиса, повезују главну радњу смештену у првој половини 14. века, а још више представљају спону између тог доба и нашег, па радња постаје актуелна, савремена и свевремена. Символика одређених мотива, од којих неке можемо тумачити као лајтмотив, такође је нит која се провлачи кроз вез ове приче.

Већ у првом поглављу уочава се облик приповедања, а то је прво лице, становиште насловљеног јунака приче. Нешто касније, у Срђевог говору укључује се неobicна синтакса, обилна реченица која на почетку делује збуњујуће бројним парафразама управног говора који се мало и ефектно јавља као такав, а више као неуправни. На тај начин појачан је утисак убрзавања догађаја који своју кумулативну тачку достижу пред сам крај и сублимирају се у Срђевој песми која смирује, упркос сазнању о трагичној судбини јунакиње којој је песма посвећена. Песма одлази у амбис, јер је Ирина не чује; остаје на дну амбиса који се овде представља као место склоништа двоје који се воле.

Кључно место у разумевању мотива амбиса представљају тренуци кажњавања невине жртве Калине која је проглашена за узрок свих несрећа, вештица чијим погубљењем господар Тривун жели да уклони повод свих лоших догађаја и тако оправда себе пред краљем. Пошто се девојка изјашњава као хришћанка и стаје у одбрану женског достојанства, објашњава улогу жене позивајући се на Јелену Анжујску која је имала школу у којој су се жене образовале. На тај начин указује да она није вештица, већ, напротив — светлост која светли у погрешно време и на погрешном месту. Можда је у њој најбоље оличен алтерего аутора или је можда у лику фра Вите Которанина. Фратар је глас разума који се успротивио велможи Тривуну: „Она је другачија од осталих жена... она је благо...светлост је...истина... она је стаза... она је стена“, док Видоје, који жели да га одбрани у овој ситуацији као прави пријатељ, узвикује: „она је побуна... опасност многима...не свачија истина... она је амбис... она је жена...“

Сенка авети која од почетка романа најављује невидљивог непријатеља, напослетку се именује као лепа жена, кума, коју тако зову да би је умилостивили да не однесе много живота. Она је заразна болест, као казна против које се три јунака уједињују да је победе. Свако од њих у тој звери која им се смејала видео је оно што му је најдраже: фра Вита кћерку Луцију, Видоје мртву жену Љубицу и Срђ племкињу Ирину. Страшно невреме прати овај поход на демона којег дотерују у центар села и напослетку успели су да победе неман и врате у амбис. Победили су кугу, иначе анахронизам у роману (25 година касније је проглашена епидемија куге, али је и у

то време било куге у одређеним подручјима, према сазнањима историчара). Свакако, овај мотив заразне болести има универзално значење.

Претпоследње поглавље враћа у радњу слепог просјака, у разговору са фра Витом, који каже: „Срешћемо се још, мештре. Свет је пун амбиса.“ Тај просјак – помоћник можда је Свети Никола, трајна преокупација аутора, па отуда Он зна да ће још много пута помоћи слабом човеку, као што му је помогао сада.

Наговештај зла је и проблем са копањем бунара, који није могла само жртва јагњета да реши; ни жртвовање овце није помогло, дакле, потребна је била људска жртва, па је Видоје убио ашовом Радета који је рекао да је спреман да убије човека због богова. Пошто је Видоје, заправо, принео жртву боговима и копање је несметано настављено, он не осећа кривицу, јер се клања „старим“ боговима и нема осећај грешности.

Фра Вита поставља мотив сумње и он сумња у своју веру, а замишља шта би му игуман Арсеније рекао: „Људи смо пре свега, брате Вито, ту цркве немају шта да траже. Тајне наших душа нису власништво наших религија“. Не жели да исповеда своју највећу тајну, да има жену и кћерку у Котору, па се пита: „Да ли својим корацима правим пут поред пута? И може ли се корачати час једним, час другим?“ Пред крај романа он говори о променама које се дешавају у човеку након сваке битке која однесе дане, па чак и месеце живота. О променама довршава на крају романа: „Не враћам се исти као што сам дошао – ово је неки други фра Вита. Бољи, али грешнији. Чудно?... Зидање Дечана није пуко грађење – то је борба са демонима. И сопственим и туђим.“

Од осталих мотива који покрећу или успоравају нарацију и наводе на промишљање и тумачење издваја се мотив птице. Наиме, бунарцији Видоју од Поточара надимак је Птица те он и безименом сирочету, које му постаје помоћник и као син, даје име Паун. Даље, роман почиње елиптичном реченицом: „Ждралови“, па наставља сликом: „Лете брзо, крила им се не виде, па личе на беле стреле што хитају кроз сумрак остављајући ожиљке на небу те оно почиње да цури кроз подеротине, односећи некуд плаву боју. Лепе птице играју око сунца. А оно измешало жуту и црвену, све некако тешко и болесно да га је мука гледати. Стоји на обзорју и дрхти као дете у тами, слепо штене или вук пред хајком....” Овакве дескриптивне секвенце романа сугестивне су и живе, употребом бираних епитета, поређења, персонификације, контраста и градације. Појављују се и галебови, али и вране са својим симболичким потенцијалом.

Од животиња, у роман се уводе још и пацов и змије. Пацов је увек наговештај несреће и као да ординира замишљеном позорницом на којој се радња дешава. И змије заузимају карактеристично место, улаз у манастир, са којима Видоје прича и добија оно што је желео, заправо, што су наводно змије желеле, јер зна немуршти језик. Видоје је и ову ситуацију искористио да се осветли као јунак, јер је тражио добробит за дуге.

Мотив слободе најлепше описује клесар Срђ, млади песник, сироче остављено на прагу манастира, али не жели да се замонаши.(28-29.стр.). Такође, и Видоје се пита: „Може ли се човек натерати на слободу ако је се плаши?“

Истакнута је лепота и велелепност храма приказана заједно са привиђењем Радета Видоју (137-141, 145.

страна), након чега су звона звонила сама од себе ноћу као добар знак. У првом делу романа (65-68. страна) важан за његову карактеризацију је део када су Видоје и краљ у бунару, када се говори о томе како се копа бунар; краљево дивљење Степанији чија лепота заслужује двор и његова наклоност према Видоју.

На проблем положаја жене је указала јунакиња Калина, али и Видоју писац даје да проговори о томе у своју одбрану: „Убиство је смртни грех, рекли би ми они да знају, а ја бих рекао да је Дари сад боље без њега, јер нема више ко да је бије. Али морам да ћутим. А радо би их питао пуно тога.“ Видоје на крају види опет човека од блата заједно са ждраловима: „Из бунара ме, ослоњен на круну, посматра човек од блата и смеши се. Показује ми на последње ждралове што као бела вретена хитају кроз сумрак, одлазећи ка југу. Јуре, крила им се не виде. Он искаче из бунара и бежи.“ Као да је са њим и са ждраловима одлетео и побегао страх. А можда је тек сада освешћен страх од слободе.

Јанковићев дар за вођење приче и читаоца кроз причу не јењава ни у једном делу романа. Карактеристична синтакса, реченице које трају и по један већи пасус, као ни паралелни психолошки токови јунака приче не умањују повезаност главне радње и сваког сегмента света јунака. Песмом се завршава ова прича, као непресушна потреба за љубављу и жеља да се она постави у центар, где јој је и место. Љубав је некада и амбис у који је аутор сместио своје јунаке, да нас подсети да је уметност оно што нам даје утеху и бег од стварности, па ипак, остаје тако истинита и стварна, стварнија од историје. Зато се препознаје као трајна вредност многих векова и у роману „Зидање амбиса“ Бранислава Јанковића.